

Міністерство Освіти та Науки України
Український державний університет
імені М. Драгоманова

**«Коли Захід зустрів Схід: наукова конференція
присвячена пам'яті Андрія Ковалівського»**

1895-1969

Київ – Вінниця
"НІЛАН-ЛТД"
2024

УДК 63 (2): 62 (9)
С 36

Друкується за ухвалою Вченої ради історичного факультета
Українського державного університету імені М. Драгоманова
(протокол № 7 від 25.03.2024)

**Коли Захід зустрів Схід. Матеріали міжнародної наукової конференції «Коли Захід зустрів Схід: наукова конференція присвячена пам'яті Андрія Ковалівського», яка відбулась 27-28 травня 2024 р. / Упорядник д. і. н. Я. В. Пилипчук. Київ – Вінниця : Український державний університет імені М. Драгоманова, НІЛАН-ЛТД, 2024. (укр., азерб., лит., узб., англ. мовами). 208 с.
ISBN 978-617-558-068-4**

Ця публікація постала як результат міжнародної наукової конференції «Коли Захід зустрів Схід: наукова конференція присвячена пам'яті Андрія Ковалівського», яка відбулась 27-28 травня 2024 р. на історичному факультеті Українського державного університету ім. М. Драгоманова. Матеріали конференції містять дослідження українськими, грузинськими, європейськими та тюркськими вченими історії Сходу та Європи.

Для науковців, викладачів, аспірантів та студентів.

УДК 63 (2): 62 (9)
С 36

©Я. В. Пилипчук, 2024
©Автори статей 2024

**УЛЬЖАСВА Ш., КУРБАНБОЄВА Х., ТОШЕВА Г.
(TASHKENT, UZBEKISTAN)**

ІНФОРМАЦІЯ ПРО СУДОВУ СИСТЕМУ В ІМПЕРІЇ АМІРА ТЕМУРА

Щоденник Руї Гонсалеса Де Клавіхо, який відвідав Самарканд як посол короля Іспанії, містить важливі відомості про каді в період правління Аміра Темура. За інформацією, наданою Клавіхо, «король завжди возить із собою суддів, які займаються справами його королівства та господарства. Коли судді приїжджають у якесь місце, вони також беруть участь в управлінні людьми цієї країни. Народ країни підкоряється своїй думці та підпорядковується їх наказам. Ці судді визначаються в залежності від роду роботи: одні з них вирішують суперечки між людьми, інші призначаються намісниками і главами різних міст і країн, залежних від короля. Треті діють як посольства»[1].

Також іспанський хроніст записав інформацію про роботу суддів: "Коли буде вирішено структуру управління королівством, кожен із суддів влаштується і приступить до роботи, знаючи своє місце. Судді ставлять три намети, і в цих наметах слухають людей, які приходять із подарунками, і вирішують їх. Вони виходять з намету і передають інформацію королю, потім повертаються до намету і пред'являють до виконання чотири і шість завдань. у спеціальні зошити. Після цього мирза передає цей папір консультанту для вручення власнику бере вирізану срібну печатку, наносить на неї чорнило і притискає до внутрішньої сторони паперу, записує її і передає своєму начальнику. папір таким чином пройде через три-чотири руки, посередині її ставлять царську печатку.

Таким чином, у кожного співробітника-консультанта є свій мирз і свій зошит. Після пред'явлення друку царя і друку мирз на такому документі, пред'явленому певній особі, він виконується негайно будь-якого робочого дня в цей час [3].

В історичних джерелах згадуються Амір Темур та деякі люди, які призначалися суддями у державі Тимуридів. Зокрема, Сахібгірон був учений і чесний суддя Аміра Темура на ім'я Азіз. Посаду військового судді отримала Сайїд Зіявуддін [4].

Абдураззак Самарканді згадав Казі Імадуддіна [5], Казі Кутбуддіна Абдуллу [6], Казі Салахуддіна [7], Казі Ахмеда Саїді та інших суддів за часів Шахруха Мірзи. Абдураззак Самарканді назвав Ахмеда Саїді лідером хоробрих і повідомив, що він брав участь у найбільших заходах і зборах[8]. Абдураззак Самарканді також записав відомості про те, що Мубаракшах, син еміра Ідіку, був правителем Хорезма, а Бекіджак - еміром девана та суддею садра [9]. Є також відомості, що коли до Шахрух-Мірзи приїхали послы з Китаю, до послів прийшов Хаджі Юсуф Казі разом з кількома мусульманами, які знали мову, і пояснив їм правила [10].

За словами самого Абдураззака Самарканді та історика XV століття Мірханда, Джалалуддін Ісхак Самарканді знаходився в «резиденції» у палаці Шахруха і протягом багатьох років обіймав посаду імама та судді в його армії (лашкарі). Відповідно, він міг приїхати з Самарканда до Герату під час призначення Шахруха на посаду губернатора чи пізніше [11].

У «Бабур-наме» є також відомості про наставника-вчителя Захїріддіна Мухаммада в юності Ходже Маулана Казі Абдулле. Ця порода була нащадком знаменитого шейха Бурханіддіна Килича, нащадка перших чотирьох халіфів («Чохоріарів») в історії ісламу, і він здобув популярність як бенкет і наставник у ферганському маєтку Тимуридів. Бурханіддін Килич був онуком середньоазіатського шейха Сайїда Камалуддіна, який народився в Узганді,

прадідом Махдумі Азама та сучасником Бугрохана Абу Алі Хасана ібн Сулеймана (1059-75 роки) з Караханідів Його нащадок, Ходжа Мавлано Абдулла, великий суфійський учений[12] був батьком Бабура у небезпечні дні трагічної смерті Казі Умаршейха Мірзи. Він був тим, хто спрямовував і підбадьорював його, давав йому добрі поради. також його наставник пізніше. У перші роки правління Бабура, коли Андіжан був оточений ворогом і його мешканці були приречені на голодну смерть, Пірі Ходжа Абдулла Казі з доброти до Бабура зарізав 18 тисяч овець і роздав їх обложеним. Бабура також із повагою згадує його як свого першого вчителя у своїх мемуарах. (На жаль, ще до прибуття Бабура в Андіжан із Самарканда у 1498 році бранці вбили його). Судді відіграли важливу роль в історії Аміра Темура та тимуридської державності. Вони супроводжували главу держави у маршах, брали участь у малих та великих мітингах, навіть вели відкриті діалоги з народом з метою забезпечення справедливості, брали активну участь у політичних заходах, а на їх висновки спиралися за правильного вирішення деяких питань у державі.

Судді відігравали важливу роль в історії Аміри Темури та держави Тимуридів. Вони супроводжували главу держави на маршах, брали участь у малих і великих зустрічах, навіть мали відкритий діалог з людьми, щоб забезпечити справедливість, брали активну участь у політичних подіях і ґрунтували свої висновки на правильному вирішенні деяких питань у державі. Вони були передовими, освіченими інтелектуалами свого часу і в багатьох випадках очолювали посольства. Сьогодні найважливішим питанням є вивчення особистості суддів Тимуридської імперії, доведення до широких верств населення інформації про трудові процеси, духовні та моральні проблеми.

ЛІТЕРАТУРА:

- [1] Дневник путешествия Клавихо во дворец Самарканда-Амира Темура (1403-1406 годы). Ташкент: Узбекистан, 2010. -Б. 204.
- [2] Клавихо...-Б. 204-205.
- [3] Клавихо...-Б. 205.
- [4] Амир Темур Корагон. История Тимура. Ташкент, Наука, 2004. -Б. 179.
- [5] Абдурраззак Самарканди. Матлай са'дайн ва маймаи Бахрейн / Перевод с персидско-таджикского языка, введение и комментарии, словари А. Оринбоева. 2-томный. - Ташкент: Наука, 1969.-Б. 75.
- [6] Абдурраззак Самарканди... -Б. 90.
- [7] Указанный труд...- Б. 184.
- [8] Абдурраззак Самарканди... -Б. 176
- [9] Абдурраззак Самарканди... -Б. 235.
- [10] Абдурраззак Самарканди... -Б. 436.
- [11] Абдурраззак Самарканди... -Б.11.
- [12] Бабурнама. Ташкент, 1993. -Б.17.

ФЕДЧУК О. (KYIV, UKRAINE)

ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СУБХАНА-ГАЗИ

The article analyzes the peculiarities of the activities of Subhan Ğazi, a political and military leader of the Crimean Khanate. During his life, he held the posts of haznedar, or-bey and Budjak's Horde «yalı aĝası». Thus, in his hands were financial and administrative functions that allowed him to influence the internal and foreign policy of the state. Subhan Ğazi made a lot of efforts to conclude Tatar-Cossacks and Tatar-Polish agreements. His military victories during the Swedish Deluge allow us to consider Subhan Ğazi one of the best military leaders of the Crimean Khanate.

Key-words: Subhan Ğazi, Crimean Khanate, political activity, haznedar, or-bey, «yalı aĝası», Cossak Hetmanate, the Polish–Lithuanian Commonwealth

Стаття присвячена з'ясуванню особливостей діяльності Субхана-Гази, політичного та військового діяча Кримського ханства. Протягом життя вельможа обіймав посади хазнедара, ор-бея та «yalı aĝası» Буджацької Орди. Таким чином, в його руках перебували фінансові та адміністративні важелі, які дозволяли впливати на внутрішню і зовнішню політику держави. Субхан-Гази докладав немало зусиль для укладення кримсько-запорізьких та кримсько-польських угод. Його бойові звитяги під час шведського Потопу дозволяють вважати Субхана-Гази одним з найкращих воєначальників Кримського ханства.

Ключові слова: Субхан-Гази, Кримське ханство, політична діяльність, хазнедар, ор-бей, «yalı aĝası», Військо Запорізьке, Річ Посполита

У середині XVII ст. Кримське ханство перебувало у вельми складних та динамічних відносинах зі своїми північними сусідами. Особливо активною була взаємодія ханату з Річчю Посполитою та Військом Запорізьким. Крім того, Бахчисарай не міг ігнорувати численні внутрішні проблеми у державі. Одним з людей, які формували зовнішню та внутрішню політику ханства був політичний та військовий діяч Субхан-Гази.

У джерелах відсутня пряма вказівка на родову приналежність вельможі. Але, можна зробити впевнений висновок, що Субхан-Гази був представником кримської гілки сім'ї Мангітів. Адже, протягом 1642-1647 рр. він мав титул карачі-бея, діяв в інтересах Мангітів у протистоянні з Іслямом III Гераєм і згодом став очільником Буджацької Орди (тобто: був ногайцем). [9, с. 388]. Плутанини додає те, що Субхан-Гази мав нехарактерний для представників родової знаті титул «аги» та служив хазнедаром і візиром кримських ханів. Це було нетипово для неписаних норм степовиків. Проте, в означену епоху принципи «töre» неодноразово порушувалися. Так, ще в 1588 р. по смерті Ісляма II Герая османці призначили ханом Гази II Герая в обхід його старшого брата Алпа Герая. У кін. 20-рр. XVII ст. карачі-бей кримських Мангітів Гулюм-Азамат присвоїв володіння Азамат-Шаха Ширіна й оголосив себе головою його роду. А у 1642 р. Мехмед IV Герай призначив карачі-беєм Мангітів Сулейман-Шаха Яшлава (рід якого навіть не входив до складу «beş qaĝası»). Іслям III Герай зазначав, що прагнув перетворити ногайську аристократію на державних чиновників, щоб послабити позиції родової знаті [1, с. 306, 313; 2, с. 187-188; 9, с. 187, 388, 390]. Тому, цілком закономірно, що в рамках ламки традиційних інститутів ногайський вельможа Субхан-Гази міг одночасно бути капикулу і належати до степової знаті.

Особливості діяльності Субхана-Гази до 1642 р. є невідомими. Внаслідок того, що за три роки до цього його старші родичі вирішили перейти на службу до російського царя – хан Бахадир Герай наказав вирізати всіх дорослих кримських Мангітів чоловічої статі (крім тих,